

УДК 339.9

Громенкова С.В.
*кандидат економічних наук,
доцент кафедри
міжнародної економіки та менеджменту ЗЕД
Харківського національного економічного університету
імені Семена Кузнеця*

МІЖНАРОДНА ТРУДОВА МІГРАЦІЯ ЯК ЧИННИК ВПЛИВУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ КРАЇН ТА ЇХ ЕКОНОМІЧНЕ ЗРОСТАННЯ

У статті розглянуто питання впливу трудової міграції на економіку країн-донорів робочої сили, зокрема на рівень їх конкурентоспроможності та на перспективи економічного зростання. Проаналізовано сучасний стан міграційних процесів в Україні. Запропоновано напрями державної політики щодо мінімізації негативного впливу міграційних процесів на рівень міжнародної конкурентоспроможності країни та на динаміку її економічного зростання.

Ключові слова: міжнародна трудова міграція, країна-донор робочої сили, міжнародна конкурентоспроможність, економічне зростання, грошові перекази мігрантів.

Громенкова С.В. МЕЖДУНАРОДНАЯ ТРУДОВАЯ МИГРАЦИЯ КАК ФАКТОР ВЛИЯНИЯ НА КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ СТРАН И ИХ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ РОСТ

В статье рассмотрены вопросы влияния трудовой миграции на экономику стран-доноров рабочей силы, в частности на уровень их конкурентоспособности и на перспективы экономического роста. Проанализировано современное состояние миграционных процессов в Украине. Предложены направления государственной политики по минимизации негативного влияния миграционных процессов на уровень международной конкурентоспособности страны и на динамику ее экономического роста.

Ключевые слова: международная трудовая миграция, страна-донор рабочей силы, международная конкурентоспособность, экономический рост, денежные переводы мигрантов.

Gromenkova S.V. INTERNATIONAL LABOR MIGRATION AS A FACTOR OF INFLUENCE ON THE COMPETITIVENESS OF THE COUNTRIES AND THEIR ECONOMIC GROWTH

The article deals with the issues of the impact of labor migration on the economy of donor countries of labor, in particular on the level of their competitiveness and on the prospects for their economic growth. The present state of migration processes in Ukraine is analyzed. Proposed directions of the state policy for minimizing the negative impact of migration processes on the level of international competitiveness of the country and the dynamics of its economic growth.

Keywords: international labor migration, labor force donor country, international competitiveness, economic growth, money transfers of migrants.

Постановка проблеми. Міжнародна трудова міграція є надзвичайно складним соціально-економічним явищем, масштаби якого у світі постійно зростають. Вплив міграційних процесів може бути різноспрямованим, включаючи як позитивні наслідки, так і вкрай негативні прояви та тенденції міжнародного руху робочої сили.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Істотне зростання масштабів міжнародної міграції, залучення до неї значних обсягів трудових ресурсів актуалізує дослідження міжнародної міграції робочої сили як однієї з форм світових господарських зв'язків та її впливу на світове господарство. Різні аспекти міграційних переміщень у системі міжнародних економічних відносин були предметом дослідження багатьох вчених. У працях зарубіжних економістів Дж. Борхаса, С. Брю, П. Кругмана, К. Макконнелла, Я. Мінсера, А. Роя знайшли відображення проблеми управління імміграційними потоками. Вагомий внесок у вивчення процесу інтернаціоналізації робочої сили, теорії та практики міжнародної трудової міграції, нормативно-правових аспектів регулювання міграційних процесів та вдосконалення організаційно-економічних механізмів їх регулювання за умов перехідної економіки зробили провідні вітчизняні вчені, такі як В. Будкін, О. Власюк, В. Гець, М. Долішній, С. Злупко, А. Кравченко, Е. Лібанова, Ю. Макогон, О. Малиновська, Н. Марченко, А. Мокій, С. Пирожков, С. Писаренко, О. Позняк, А. Поручник, М. Романюк, А. Румянцев, С. Савельєв, Л. Семів, А. Філіпенко, І. Школа.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте недостатньо дослідженими залиша-

ються питання впливу міжнародної трудової міграції на міжнародну конкурентоспроможність країн.

Мета статті полягає в узагальненні каналів впливу міжнародної трудової міграції на конкурентоспроможність країн-донорів робочої сили, до яких належить Україна, а також обґрунтування заходів щодо оптимізації впливу міграційних процесів на національну економіку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як свідчать останні дослідження, у 2017 році Україна посіла 60 місце з 63 країн світу у рейтингу глобальної конкурентоспроможності за версією Міжнародного інституту розвитку менеджменту [1] та 81 місце зі 137 країн за оцінками Всесвітнього економічного форуму (Індекс глобальної конкурентоспроможності 2017–2018) [2]. Безумовно, є ціла низка показників та різнопланових факторів, які впливають на рівень конкурентоспроможності країни. Не в останню чергу конкурентоспроможність країни обумовлюється кількісними та якісними характеристиками її робочої сили, станом та рівнем підготовки кадрів, загалом тими процесами, які відбуваються на ринку праці країни.

Якщо аналізувати показники, які характеризують сучасний стан розвитку освіти в Україні, як середньої, так і вищої, то позиції України виглядають досить впевнено. За показником загальних суспільних витрат на освіту Україна займає 13 позицію з 63 країн за версією Міжнародного інституту розвитку менеджменту [1]. Саме вища освіта та підготовка кадрів, на думку експертів ВЕФ, заслуговують найбільш високої оцінки серед 12 ключових факто-

рів забезпечення конкурентоспроможності. Україна займає за цим показником 35 позицію зі 137 можливих [2]. За кількісними характеристиками розвитку вищої освіти та підготовки кадрів Україна займає 16 позицію, за якістю освіти – 49. Суттєво відстає лише підвищення кваліфікації протягом роботи (79 місце серед 137 країн).

Щодо ефективності ринку праці, то Україна за цим фактором, як вважають експерти ВЕФ, займає невисоку 86 позицію, а за окремими показниками взагалі входить до двадцятки країн-аутсайдерів рейтингу. Так, за показником «співробітництво у відносинах між роботодавцем і працівником» Україна посідає 92 місце, за гнучкістю визначення заробітної плати – 126 місце, за впливом оподаткування на стимули до праці – 124 місце, за показником «спроможність країни залучати таланти» – 106 місце, а за показником «спроможність країни зберігати таланти» Україна входить до десятки найгірших країн рейтингу (129 позиція). Така низька ефективність ринку праці суттєво нівелює той позитивний вплив, який мають освіта та професійна підготовка кадрів на рівень національної конкурентоспроможності.

Якщо більш детально проаналізувати показник «спроможність країни зберігати таланти», то красномовною ілюстрацією тієї ситуації, яка склалася, є статистика трудової еміграції з України. Сьогодні Україна є однією з найбільших країн-донорів робочої сили в Європі. Оцінити масштаби трудової міграції українців за кордон досить проблематично, що зумовлене відсутністю однозначної інформації щодо кількості та регіональних особливостей їх міграції. Проте, відповідно до даних дослідження, проведеного в рамках проекту Міжнародної організації міграції (МОМ) у 2014–2015 роках [3], за кордоном перебувають для здійснення трудової діяльності близько 700 тис. громадян України. Постійно зростає кількість українців, які проживають на території ЄС. У 2015 році вони становили понад 6% іноземців із третіх країн на території Євросоюзу. Найбільша кількість українців проживала в Італії (238 тис.), Польщі (336 тис.), Німеччині (112 тис.), Чеській Республіці (113 тис.) та Іспанії (84 тис.).

Поточні довгострокові мігранти становлять більше 420 тис. осіб, короткострокові мігранти – більше 260 тис. осіб. Потенційні зовнішні мігранти становили на той час, згідно з оцінками МОМ, близько 310 тис. осіб. Згідно з даними цього ж дослідження серед трудових мігрантів переважають чоловіки, найчисленнішу групу серед яких складають особи 30–44 років (понад 40%), більшість мігрантів походить із областей заходу країни. 41% трудових мігрантів має середню або середню спеціальну освіту, 36% – вищу освіту. Під впливом воєнного конфлікту та глибокої економічної кризи еміграційні настрої населення зростають. Спробам вирішити життєві проблеми шляхом працевлаштування за кордоном сприяють і набуті українцями досвід роботи за межами держави, потужні міграційні мережі, що сформувалися впродовж останніх десятиліть. Опитування, проведене на замовлення Міжнародної організації з міграції навесні 2015 року, показало, що 8% українців планують найближчим часом знайти роботу за кордоном або вже її знайшли. Згідно з даними аналогічного дослідження 2011 року таких було 6% [4]. Водночас дані досліджень МОМ вказують на те, що 60% довгострокових трудових мігрантів мають чіткий намір повернутися в Україну, а найвищий відсоток повернення очікується з країн ЄС. Викликає занепокоєння той факт, що кількість трудових

мігрантів, які вирішили не повертатися до України на постійне проживання, майже вдвічі більша у віковій групі 18–29 років, ніж у групі 45–65 років. До того ж серед потенційних трудових мігрантів майже половина належить до вікової групи 18–29 років.

Таким чином, з міграцією пов'язані суттєві ризики для розвитку. Вона призводить до втрат населення найбільш активного віку, що має високий освітній рівень, сприяє зменшенню народжуваності, прискоренню старіння населення. Водночас, згідно з висновками дослідників, які базуються на економіко-математичному моделюванні, без переказів Україна втратила б 7,1% економічного потенціалу. Споживання б зменшилося на 18%, а доходи домогосподарства – на 14–21%.

Чому ж в сучасному світі країні так важливо бути «спроможною зберігати таланти» і яким чином еміграція впливає на рівень конкурентоспроможності національної економіки? Еміграція може погіршити конкурентоспроможність через декілька каналів. По-перше, скорочення пропозиції робочої сили в країні може призвести до підвищення тиску на внутрішню заробітну плату [5], а значний відтік кваліфікованої робочої сили за наявності екстерналізму людського капіталу та в умовах низького рівня заміності між кваліфікованими та некваліфікованими працівниками може суттєво знизити продуктивність. Як було доведено у дослідженні експертів міжнародного Валютного фонду [5], сукупне реальне зростання продуктивності праці в країнах Центральної, Східної та Південно-Східної Європи (CESEE) у 1995–2012 роках було би на 6 процентних пунктів вище за відсутності еміграції і на 2,5% вище за відсутності кваліфікованої еміграції у цей період. По-друге, приплив грошових переказів, які підтримують споживання та інвестиції в країні, водночас може призвести до зменшення стимулів до роботи, а також суттєво вплинути на реальний обмінний курс у країні та на розвиток її торговельного сектору. Зокрема, доведено [5], що збільшення відношення переказів мігрантів до ВВП на 1 процентний пункт може змінити реальний ефективний обмінний курс на 4%, що пов'язує зі зниженням конкурентоспроможності в торговому секторі. Коли ці ефекти великі, еміграція може зменшити зростання виробництва та посилити стимули до подальшої еміграції. Згідно з оцінками Євростату та прогнозами ООН [5] на період до 2030 року за збереження в країнах CESEE (до яких належить і Україна) наявних міграційних тенденцій рівень реального ВВП може скоротитися на 9%, а рівень ВВП на душу населення – на 4%.

Глибокі та стійкі економічні наслідки еміграції вимагають комплексної політичної відповіді. Політика в країнах-донорах робочої сили повинна зосереджуватися на створенні навколишнього середовища, що заохочує потенційних емігрантів залишатися, сприяє поверненню мігрантів, займається діаспорою, підсилює позитивний вплив грошових переказів, покращує використання залишків робочої сили.

Безумовно, важливими елементами державної політики країн-донорів робочої сили є створення нових робочих місць, стимулювання їх зростання, збереження економічної стабільності. У контексті створення більш привабливого середовища для повернення мігрантів актуальним є завдання вдосконалення інституцій в країнах-донорах. Адже серед факторів, що стимулюють еміграцію, а особливо серед тих потенційних мігрантів, які мають цінні навички та високий рівень кваліфікації, не останнє місце посі-

дають слабкі інституції в країні та низька ефективність державного управління загалом. Іншим важливим напрямом дій може бути модернізація освіти. В сучасних умовах інтернаціоналізації багато висококваліфікованих емігрантів виїжджають за кордон для участі в різноманітних наукових дослідженнях, які здійснюються ефективно там, де є висока концентрація таких працівників. Тому країни-донори повинні зосереджувати свою увагу на модернізації освіти, щоб, з одного боку, створити критичну масу висококваліфікованих працівників, що замінять тих, хто поїхав з країни, а з іншого боку, заохотити деяких потенційних мігрантів залишитися вдома і спонукати інших повернутися. В цьому сенсі позитивним є досвід Індії, де відбулась модернізація системи освіти, що привело до низьки позитивних наслідків, а саме розвитку інформаційних технологій в країні, створення сучасної промисловості, кращого використання національних наукових кадрів. Слід зазначити, що це відбувалося не в останню чергу завдяки сприянню індійської діаспори у світі.

Загалом питання ефективної взаємодії з діаспорою є багатоскладовим. Так, повернення мігрантів може принести значні переваги в контексті використання мігрантами отриманих за кордоном сучасних навичок, поширення організаційно-технічних знань, придбаних за кордоном. Політика повинна зосереджуватися на усуненні перешкод для реінтеграції мігрантів, які повертаються, зокрема, визнаючи іноземні повноваження, досвід, здійснюючи окремі кроки щодо дерегулювання професій. Цікавим є досвід окремих країн щодо підтримки ефективного зв'язку з діаспорою за кордоном. Зокрема, в Ірландії та Польщі розроблені ефективні програми, зокрема програми в контексті рекламування бізнесу та залучення коштів мігрантів, використання їх інвестиційних можливостей на батьківщині. Наприклад, протягом 1990–2004 років Ірландія залучила багатьох емігрантів, які повернулися додому. Відкриття економіки та заохочення прямих іноземних інвестицій привели до економічного буму в країні та виникненні дефіциту робочої сили. Як результат, Ірландія привернула багато іммігрантів у свою економіку, причому приблизно чверть валового припливу склали ірландські емігранти, що поверталися додому. Безумовно, в цьому процесі важливу роль відігравали зусилля уряду Ірландії щодо повернення мігрантів, такі як інформування діаспори за кордоном стосовно можливостей працевлаштування та інвестиційної діяльності в країні, створення агенції з повернення мігрантів, заходи щодо професійної підготовки.

Як зазначалося, грошові перекази можуть по-різному впливати на національну економіку країни-донора. Великий потенціал позитивного впливу на національну економіку та економічне зростання мають грошові перекази мігрантів, які будуть спрямовуватися на інвестиційні цілі. У цьому контексті покращення підприємницького середовища, зокрема покращення шляхом скорочення витрат на початок нового бізнесу, допоможе залучити інвестиційний потенціал грошових переказів мігрантів. Важливими є вдосконалення податкового законодавства і зниження податкових перешкод для фінансового посередництва та кращого використання потоків грошових переказів.

Для України питання впливу на економіку країни грошових переказів, а також кращого використання інвестиційних можливостей мігрантів є дуже важливим. Згідно з даними МОМ, заробітки трудових мігрантів за кордоном у три-чотири рази вищі за

середню заробітну плату в Україні. Зароблені під час трудової міграції кошти спрямовуються переважно на споживання, що сприяє покращенню якості життя сімей мігрантів, скороченню бідності, а також стимулює розвиток економіки завдяки підвищенню платоспроможного попиту. Згідно з результатами дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток України, проведеного МОМ у 2014–2015 роках, перекази мігрантів в Україну становлять майже половину бюджету домогосподарств, які мають у своєму складі довгострокових трудових мігрантів, і 60% бюджету тих, члени яких практикують короткострокову трудову міграцію. Згідно з даними цього ж дослідження майже кожен п'ятий довгостроковий мігрант висловив інвестиційні наміри, віддаючи перевагу інвестиціям у свої місцеві громади в Україні та в такі сектори, як будівництво, туризм і роздрібна торгівля.

Згідно з результатами дослідження фінансових надходжень, пов'язаних з міграцією, та їхнього впливу на розвиток України, проведеного МОМ у 2014–2015 роках, дві третини мігрантів у цей період переказували кошти в Україну. В середньому це приблизно 4,3 тис. дол. США на рік. Розрахована на основі даних дослідження сума грошових переказів становила 2,8 млрд. доларів США. Окрім грошей, трудові мігранти також зробили перекази в натуральній формі на загальну суму 100 млн. дол. США на рік. Загальний обсяг грошових переказів у 2014 році становив майже 2,9 млрд. дол. США. Перекази трудових мігрантів становлять більшу частину приватних переказів, які надходять в Україну та обліковуються Національним банком під час обрахунку платіжного балансу. Згідно з даними НБУ сума приватних переказів, що сягнула піку у 2013 році, у 2014 році скоротилась на 24%. У 2015 році обсяги переказів були на 20,6% менше, ніж попереднього року. Незважаючи на це, на фоні стрімкого падіння економіки частка переказів у ВВП сягнула у 2014 році майже 5%, а у 2015 році становила 5,7%. У 2010–2012 роках сума приватних переказів з-за кордону була зіставною із сумою притоку прямих іноземних інвестицій, а у 2013 і 2014 роках значно її перевищила. У деяких регіонах мігранти перетворилися на основних інвесторів. Наприклад, у Тернопільській області за 2013 рік надійшло всього 4 млн. дол. прямих іноземних інвестицій, а переказів, згідно з даними НБУ, – приблизно 612 млн. дол., що у 153 рази більше.

Таким чином, створення умов для ефективного залучення коштів мігрантів на інвестиційні цілі матиме суттєвий позитивний вплив на економіку країни як завдяки підвищенню її інвестиційних можливостей, так і через створення додаткових стимулів для повернення емігрантів додому.

У зв'язку з тими проблемами, з якими стикаються країни-донори робочої сили, важливим елементом державної політики повинна бути політика покращення використання тієї робочої сили, яка залишається в країні, як за рахунок збільшення участі робочої сили, так і за рахунок підвищення продуктивності її праці. Надання кращого доступу до послуг з догляду за дітьми може розширити можливість для роботи жінок; підвищення соціальних стандартів, покращення рівня здоров'я та тривалості життя, заходи щодо підтримки навчання протягом усього життя для оновлення навичок створять можливість для людей похилого віку довше працювати. Підвищення якості наявної робочої сили можливе за рахунок політики, спрямованої на підвищення кваліфікації та зменшення невідповідності майстерності,

зокрема, шляхом кращої адаптації освіти та професійного навчання до потреби роботодавців. Вища продуктивність також допоможе компенсувати деякі негативні наслідки еміграції на заробітну плату та конкурентоспроможність.

Висновки. Таким чином, вирішення питань підвищення міжнародної конкурентоспроможності економіки України неможливе без приділення значної уваги проблемам зростаючої трудової еміграції. Втрата робочої сили молодого віку, кваліфікованих кадрів має суттєвий негативний вплив на низку індикаторів, що визначають рівень міжнародної конкурентоспроможності країни, а також утворює велику загрозу відновленню її економічного зростання та сталому розвитку у майбутньому. У зв'язку з цим для країн-донорів робочої сили важливо реалізовувати державну політику, яка концентрує увагу на створенні навколишнього середовища, що заохочує потенційних емігрантів залишатися, яка сприяє

поверненню мігрантів, підсилює позитивний вплив грошових переказів, покращує використання наявної робочої сили.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. IMD world digital competitiveness ranking 2017. URL: http://www.imd.org/globalassets/wcc/docs/release2017/world_digital_competitiveness_yearbook_2017.pdf.
2. The World Economic Forum. Report 2017–2018. URL: <http://www.reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/countryeconomy-profiles/#economy=UKR>.
3. Міграція як чинник розвитку в Україні. URL: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf.
4. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, 2015. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/pres_kit_gfk_iom2015_ua_fin_3_2.pdf.
5. Emigration and Its Economic Impact on Eastern Europe. IMF Staff Discussion Not. URL: <http://www.imf.org/en/Publications/SPROLLS/Staff-Discussion-Notes?page=2>.

УДК 339.972:519.86

Ковальчук О.Я.

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
доцент кафедри економіко-математичних методів
Тернопільського національного економічного університету*

Періг В.М.

*кандидат технічних наук, доцент,
доцент кафедри економічної кібернетики
Тернопільського національного економічного університету*

БАГАТОВАРІАНТНИЙ АНАЛІЗ ГЛОБАЛЬНОГО СТАЛОГО РОЗВИТКУ

У статті висвітлено основні проблеми «вимірювання» показників сталого розвитку і побудови системи адекватних індикаторів для його кількісної оцінки. На основі статистичних даних офіційних джерел проведено канонічний аналіз для виявлення основних залежностей між набором найавторитетніших рейтингів сталого розвитку держав та найпоширенішими вимірниками соціально-економічного розвитку країн світу. Побудовано оптимальну канонічну модель.

Ключові слова: сталий розвиток, система показників, кількісне оцінювання, моделювання, канонічний аналіз.

Ковальчук О.Я., Періг В.М. МНОГОВАРИАНТНЫЙ АНАЛИЗ ГЛОБАЛЬНОГО УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ

В статье освещены основные проблемы «измерения» показателей устойчивого развития и построения системы адекватных индикаторов для его количественной оценки. На основе статистических данных официальных источников проведен канонический анализ для выявления основных зависимостей между набором самых авторитетных рейтингов устойчивого развития государств и наиболее распространенными измерителями социально-экономического развития стран мира. Построена оптимальная каноническая модель.

Ключевые слова: устойчивое развитие, система показателей, количественная оценка, моделирование, канонический анализ.

Kovalchuk O.Ya., Perih V.M. MULTIPLE ANALYSIS OF GLOBAL SUSTAINABLE DEVELOPMENT

The article reflects the basic problems of "measuring" of sustainable development indexes and construction of the system of adequate indicators for its quantitative estimation. A canonical analysis is conducted on the basis of statistical data of official sources for the exposure of basic dependences between the set of the most authoritative rating of sustainable development of the states and most widespread measuring devices of socio-economic development of the world countries. An optimal canonical model is built.

Keywords: sustainable development, system of indexes, quantitative evaluation, modeling, canonical analysis.

Постановка проблеми. За даними ООН, до кінця цього століття населення нашої планети зросте вдвічі, це ще 3,8 млрд. людей. Кожного року людство використовує у 1,5 рази більше ресурсів, ніж у попередньому, і вони не відновлюються. Зміна клімату, тероризм, антиглобалізаційні рухи, нерівність доходів та технології, які спричиняють забруднення зовнішнього середовища, є значними проблемами, що становлять найбільшу загрозу для виживання сучасної людської цивілізації.

Сталий розвиток – загальна модель суспільства, яка передбачає дотримання балансу між задоволен-

ням сучасних потреб людства і захистом інтересів майбутніх поколінь, зокрема безпечно та здорове середовище існування [1]. Це керований розвиток, основою якого є системний підхід та сучасні інформаційні технології, що дають змогу швидко та якісно моделювати різні можливі варіанти розвитку з високою ймовірністю прогнозувати їх результати та приймати найбільш дієві рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття «стійкість» асоціюють із широким спектром людської діяльності, пов'язаної з неперервним довготривалим використанням ресурсів, включаючи природні, люд-